

Angažirana filozofija - slučaj estetike i filozofije umjetnosti

Vidmar Jovanović, Iris

Source / Izvornik: **Filozofska istraživanja, 2022, 42, 687 - 705**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.21464/fi42402>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:352969>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Iris Vidmar Jovanović

Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet, Sveučilišna avenija 4, HR–51000 Rijeka
ividmar@ffri.uniri.hr

**Angažirana filozofija –
slučaj estetike i filozofije umjetnosti**

Sažetak

U ovom radu bavim se pitanjem angažirane filozofije s naglaskom na estetiku i filozofiju umjetnosti. Pozivajući se na neke konkretne probleme o kojima se raspravlja unutar ovih domena – napose problem klimatskih promjena, ekološke krize i nemoralne umjetnosti – pokazujem da filozofija može biti angažirana na dva načina: (i) u svojoj težnji za propitkivanjem društvene zbilje, kulture, ljudskog iskustva i strategija koje čovjek koristi da bi u tom iskustvu uvidio smisao i vrijednosti; (ii) u težnji da kroz svoj doprinos razumijevanju takve zbilje i tog iskustva doprinese boljitku pojedinca i društva. Rad započinem ukazujući na povezanost filozofskih pitanja i osnovnih intelektualnih težnji čovjeka kao društvenog i kulturnog bića, ali i autonomnog spoznavatelja i vrednovatelja. U drugom dijelu odgovaram na dva prigovora koja se mogu uputiti angažiranoj filozofiji: (i) prigovoru koji ukazuje na nedostatak konsenzusa među filozofskim odgovorima (problem neslaganja) i (ii) prigovoru koji ističe irelevantnost filozofskih debata za naše društvene prakse.

Ključne riječi

angažirana filozofija, estetika, filozofija umjetnosti, neslaganje

1. Angažiranost filozofije

U vlastitoj je dugoj povijesti filozofija učestalo morala dokazivati svoju vrijednost i važnost za širu zajednicu. Često se smatra da su filozofska pitanja suviše apstraktna, a filozofska rješenja – formuliraju li se uopće – naprosto neprimjenjiva na svakodnevni život. Filozofija, posebno analitička, ističe se, previše je posvećena logičkim analizama i preciznosti mišljenja da bi zapravo odgovorila na intelektualne i praktične potrebe koje ljudi imaju u svakodnevnom životu. Danas je posebno glasan stav autora koji navode cijeli niz argumenata na temelju kojih nastoje pokazati da filozofija ne ostvaruje nikakav napredak, da se bavi uvijek istim pitanjima koja svoje podrijetlo imaju još kod Platona te da unatoč svojoj težnji za istinom i mudrošću ne uspijeva izići iz svoje apstraktne kompleksnosti i odgovoriti na realne životne probleme. Donekle pojednostavljeno, tvrdi se, filozofija nije angažirana oko rješavanja stvarnih problema i pitanja koja zanimaju ljude.¹

1

Više o tome: Philip Kitcher, »Philosophy Inside Out«, *Metaphilosophy* 42 (2011), str. 248–260, doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-9973.2011.01684.x>; David John Chalmers, »Why Isn't There More Progress in Philosophy?«, *Philosophy* 90 (2015) 1, str. 3–31, doi: <https://doi.org/10.1017/s0031819114000436>;

Eric Dietrich, »There Is No Progress in Philosophy«, *Essays in Philosophy* 12 (2011) 2, str. 329–344, doi: <https://doi.org/10.5840/eip20111229>; Peter Unger, *Empty Ideas. A Critique of Analytic Philosophy*, Oxford University Press, Oxford 2014.

Većina nas koji se bavimo filozofijom svjesni smo neutemeljenosti ovakvih teza.² Mi znamo da filozofija ne proizlazi iz vakuuma, nego iz sustavnog, kritičkog promišljanja o raznim aspektima stvarnosti u kojoj živimo i izazova koje takva stvarnost nameće. Od Platona preko Johna Lockea do Johna Bordleyja Rawlsa, od Aristotela preko Davida Humea do Marthe Nussbaum, od Epikura preko Immanuela Kanta do Fione McPherson, svjesni smo okolnosti koje generiraju kompleksne filozofske rasprave. Bilo da se radi o pitanju političkog uređenja, o pitanju emocionalnih odgovora na fikciju, o prirodi percepcije ili o bilo kojem drugom klasičnom filozofskom problemu, mi koji se njima bavimo prepoznajemo napor svojih kolega da riješe konkretna pitanja i vjerujemo da su to pitanja od univerzalnog ljudskog značaja – pitanja, drugim riječima, koja su neraskidivo povezana uz čovjekovo nastojanje da shvati svoj specifični položaj u svijetu. Isto tako, znamo da čak i one grane filozofije koje naizgled nisu angažirane, poput metafizike, ili koje postavljaju krajnje ne-intuitivna pitanja i nemoguće scenarije, imaju svoju vrijednost ne samo zato što nam pružaju konceptualne alate za rješavanje pitanja koja jesu angažirana nego i zato što u konačnici propitkuju doseg ljudskih intelektualnih sposobnosti. Angažiranost filozofije za nas je polazna točka, čak i ako se, poučeni Platonovim kriterijima filozofskog argumentiranja, često izgubimo u svojevršnom cjepidlačenju na putu do odgovora koje tražimo do te mjere da, kako primjerice ističe Philip Kitcher, zaboravimo pitanje i da naši odgovori nisu ni primjenjivi, ni zanimljivi bilo kome izvan uskog kruga filozofa koji se njime bave.³

Moja je namjera ovdje obraniti angažiranost filozofije, a to ću učiniti tako što ću se posvetiti estetici i filozofiji umjetnosti, dvjema domenama filozofskog istraživanja kojima se možda i više nego nekim drugim domenama filozofije spočitava nemogućnost generiranja konkretnih rješenja ili se naprosto negira vrijednost njihovih teorija. Pitanja kojima se ove domene bave – od ljepote prirode do ljepote umjetnosti, od ukusa do interpretacije – sveprisutna su u ljudskoj kulturi od samih početaka civilizacija; tome unatoč, skepticizam po pitanju relevantnosti ovih istraživanja sveprisutan je ne samo unutar sustava znanosti i obrazovanja općenito nego ponekad i unutar same filozofije. Upravo zato, moja je namjera u ovome radu pokazati da se ove dvije domene filozofije bave temama koje su od univerzalnog ljudskog značaja i koje imaju dalekosežne posljedice, kako za ljudski kulturni, kognitivni i moralni razvoj, tako i za način na koji pojedinac razumije određene aspekte svojeg iskustva. Smatram da su iz tih razloga ove dvije filozofske domene izvrstan pokazatelj angažiranosti filozofije, u ona dva segmenta angažiranosti na koja se ovdje želim usredotočiti: (i) težnju filozofije da propitkuje društvenu zbilju, kulturu, ljudsko iskustvo i one strategije koje čovjek koristi kako bi u tom iskustvu uvidio smislenost i dimenziju vrijednosti; (ii) težnju filozofije da kroz svoj doprinos razumijevanju takve zbilje i tog iskustva doprinese boljitku pojedinca i društva. Kako ću tvrditi, a nizom relevantnih teorija razvijenih unutar ovih dviju domena to i pokazati, estetika i filozofija umjetnosti od svojih su najranijih dana angažirane.

2. Filozofski problemi estetike i filozofije umjetnosti i ljudsko iskustvo

Često se, iako pogrešno, smatra kako su estetika i filozofija umjetnosti sinonimi. No pitanja kojima se bave filozofi unutar ovih domena značajno se razlikuju. U biti, njihov jedini presjek jest to što se u oba slučaja bavimo

određenim senzibilitetom prema osjetilnim podražajima i činjenicom da ljudi prirodno reagiraju s određenim ushitom na neke takve podražaje (iako je naravno još uvijek otvoreno pitanje kakva je točno priroda takvih podražaja i takvog ushita). Dok je u filozofiji umjetnosti fokus isključivo na podražajima izazvanima umjetničkim djelima, u kontekstu estetike taj podražaj može biti bilo što, od procvjetalog pupoljka do snijegom prekrivene planine, zanimljive odjevne kombinacije ili dobrog dvostrukog pasa u nogometu. No važno je naznačiti kako i estetika i filozofija umjetnosti u svojim istraživanjima znatno prelaze problem osjetilnih podražaja. Filozofija umjetnosti bavi se cijelim nizom pitanja koja ili nisu relevantna za estetiku – od ontološkog statusa umjetničkih djela do namjera autora, od kreativnosti i umjetničkih praksi do pitanja o značenju djela i njihovoj moralnoj poruci – ili pretpostavljaju tek vrlo jednostavno shvaćanje estetike, ono koje estetiku svodi na znanost o onim svojstvima predmeta koja izazivaju estetsko iskustvo i utjelovljuju estetsku vrijednost djela. No estetika je znatno više od toga; ako ju je njezin utemeljitelj Alexander Baumgarten i vezao uz osjetilno pojavljivanje predmeta našem perceptivnom aparatu, ona je znatno prerasla takvo svoje shvaćanje i danas se bavi propitkivanjem specifično čovjekovih reakcija na tzv. estetska svojstva svijeta koja se nalaze na kontinuumu od izrazito lijepoga do izrazito ružnoga. U suvremenim raspravama, to propitkivanje uključuje i pitanje ljudskog estetskog jastva za koje se vjeruje da je, baš poput etičkog i epistemičkog, neodvojivo od čovjekove autonomije i njegova identiteta te da je implementirano u čovjekov svakodnevni život, organizaciju iskustva i vrednovanje postojanja. Jedna od najvećih prepreka uspostavljanju legitimiteta estetike, a onda i filozofije umjetnosti, bila je činjenica da se u oba slučaja radi o pokušaju sistematizacije odgovora koji su izuzetno subjektivni i za koje nije jasno kako ih prezentirati u znanstvenom sustavu koji bi trebao biti objektivan i važiti univerzalno.⁴ Ako je jedan od osnovnih pojmova ovih disciplina ukus, bilo ukus u umjetnosti bilo ukus u oblačenju, a »o ukusima se ne raspravlja«, onda nema potrebe da takvo istraživanje postane normirano. Dodatno valja naglasiti i općenito negativan stav koji su filozofi imali prema svemu osjetilnome, pretpostavljajući, pogrešno, kako je ono osjetilno nužno protivno racionalnome, isprepletено emocionalnim i u konačnici nespojivo s čovjekovim intelektualnim nastojanjima. Estetika je naglašavala vizualnost i samim time, smatralo se, opravdavala čovjekovo udaljavanje od racionalnih istraživanja. U nešto kompleksnijim inačicama ovoga argumenta, pretpostavljalo se kako ohrabrivanje čovjekova interesa prema umjetnosti, posebno prema skupim umjetninama, potiče sebičnost i konzumerizam te odvlači čovjeka od moralnijih aktivnosti, odnosno aktivnosti koje pospješuju napredak i dobrobit zajednice.⁵

2

Više: Boran Berčić, *Filozofija*, Ibis grafika, Zagreb 2012. (posebno svezak drugi, pogl. »Što je filozofija«); Søren Overgaard, Paul Gilbert, Stephen Burwood, *An Introduction to Metaphilosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 2013.; Amie Thomasson, »What can philosophy really do?«, *The Magazine* 71 (2015) 4, str. 17–23, doi: <https://doi.org/10.5840/tpm20157196>.

3

Vidi: P. Kitcher, »Philosophy Inside Out«.

4

Vidi, primjerice, analizu Steina Haugoma Olsena vezanu za uspostavljanje akademskog okvira za studij književnosti u njegovom »Canon and Tradition«, u: Noël Carroll, John Gibson (ur.), *The Routledge Companion to Philosophy of Literature*, Routledge, New York 2016., str. 147–160.

Nasuprot ovakvim stavovima tvrdit ću da se estetika i filozofija umjetnosti bave pitanjima koja su od centralne važnosti za čovjekovo jastvo i njegov svakodnevni život. Gotovo svi aspekti naših života obilježeni su našim estetskim senzibilitetom: od odjeće koju nosimo do glazbe koju slušamo, knjiga koje čitamo i načina na koji uređujemo dom, od osoba u koje se zaljubljujemo do mjesta na koja putujemo. Dodamo li tome nešto širi spektar tema – od kreativnosti do stvaranja, od pitanja toga na što obraćamo pažnju do pitanja o tome do čega nam je stalo – vidimo da je nemoguće govoriti o smislenom životu, odnosno o onim aktivnostima koje mu daju vrijednosnu notu, a pritom izostaviti estetska pitanja. I Platonovo promišljanje o ljepoti, kao jednoj od tri najvažnije ideje, primarno je bilo motivirano njegovim vjerovanjem da je iskustvo ljepote ključno za ostvarenje dobrog života, odnosno da je ljepota poveznica između ljepote i čovjekovih intelektualnih stremljenja.⁶ U suvremeno doba, a prvenstveno pod utjecajem Johna Deweyja, mnogi estetičari naglašavaju kako su naša svakodnevna iskustva u značajnoj mjeri prožeta estetskim svojstvima.⁷ Valja u ovome kontekstu podsjetiti i na Kantovu tezu o ljepoti, odnosno o estetskim sudovima kao onoj domeni koja spaja čovjekov intelektualni i moralni aspekt i bez koje ne bi bilo moguće premostiti jaz između našeg epistemičkog i etičkog djelovanja.⁸ Za Kanta, upravo ljepota promiče osjećaj života, a estetsko zadovoljstvo koje lijepa priroda izaziva u nama govori nam da je svijet gostoljubiv za čovjeka te da je uređen na način koji omogućuje ostvarenje njegovih etičkih i epistemičkih ciljeva. Čovjekova sposobnost estetskog reagiranja na svijet tako postaje značajan element funkcionalnosti ostalih segmenata njegova života.

Empirijsku potvrdu za važnost ljepote na koju ukazuju Platon i Kant nalazimo u suvremenim istraživanjima. Deborah L. Rhode skupila je pregršt znakovitih statističkih podataka koji pokazuju da su ljudi izrazito osjetljivi na ljepotu. Primjerice, najučestaliji liječnički operativni zahvati su oni koji se vrše s namjerom da se isprave nepravilnosti na tijelu ili posljedice raznih ponašanja učinjenih s namjerom da izgledamo bolje, kao što je, na primjer, nošenje obuće na visoku petu. Više se novca ulaže u kozmetiku nego u lijekove, više vremena u uređivanje nego u obrazovanje, a ljudi bi u načelu radije bili lijepi nego pametni. U skladu s time, Rhode nabraja i cijeli niz pogodnosti koje lijepi ljudi uživaju, odnosno diskriminacija kojima su podložni manje lijepi ljudi, poput otežanog nalaženja posla manje privlačnim ljudima.⁹ Svjesni ili ne koliko je ljepota važna u našim životima, valja istaknuti kako se niti jedna druga disciplina ne bavi istraživanjem ljepote na način na koji to radi estetika. U tom je smislu estetika izuzetno angažirana, čak i ako u svakodnevnom životu i svakodnevnim estetskim reakcijama uglavnom nismo svjesni relevantnosti pitanja koje ona postavlja ili odgovora do kojih dolazi. Ovdje je važno naglasiti i sve prisutnije estetske teorije koje se oslanjaju na evolucionistička tumačenja kako bi objasnila čovjekovo stremljenje k ljepoti: sasvim je sigurno da je naše estetsko jastvo imalo određenu ulogu u našem preživljavanju u smislu da su naše estetske preferencije omogućile razvoj nekih vještina ili praksi koje su nam u konačnici omogućile ili barem doprinijele razvijanju adaptivnih strategija.¹⁰ Psihologinja Nancy Etcoff iznijela je zanimljive argumente u korist teze da je ushit kojeg osjećamo prema ljepoti, posebno imperativ da sebe učinimo lijepima, zapravo evolucijski poriv: osobine koje jedinku čine lijepom često su posljedica njezina općenita zdravlja, što je izuzetno poželjna preferencija u seksualnom odnosno reprodukcijском smislu.¹¹

Nastavno na istraživanja unutar evolucijske estetike, kognitivna nam estetika nudi pregršt razloga da prepoznamo značaj estetskih reakcija za svakodnevno funkcioniranje. Jedna od najznačajnijih pouka kognitivne estetike jest objašnjenje toga zašto su nam naše estetske preferencije toliko osobne i važne te zašto imaju tako jaku motivacijsku snagu. Naime, čini se kako je reakcija svidanja/ne svidanja izravno povezana s našim najranijim formativnim iskustvima i njihovim emocionalnim nabojem, ali i da izravno ovisi o vrstama iskustava koje smo stekli, odnosno s količinom podražaja koje smo iskusili. U tom smislu, ono što nam se sviđa izravna je (iako često nesvjesna) posljedica onoga što smo voljeli i što je u nama izazvalo pozitivne emocije.¹² Nemoćnost uživanja u takvim iskustvima često stvara osjećaj nezadovoljstva i frustracije.

Subjektivnost estetskih reakcija i preferencija objašnjava nam i zašto umjetnost ima tako značajno mjesto u našim životima. Ne mislim ovdje samo na umjetnost u evaluacijskom i vrijednosnom smislu, već ukazujem na čovjekovu neraskidivu potrebu da se okruži i bavi aktivnostima, djelima i praksama koje u njihovim najuspješnijim izdanjima smatramo umjetničkim djelima, a u manje uspješnima ili nižom umjetnošću ili zabavom. Međutim, u oba se slučaja radi o bavljenju s nečime s čime smo iznimno blisko povezani i do čega nam je izuzetno stalo. U oba je slučaja riječ o tome da nas ta vrsta djela ili aktivnosti nadahnjuju i da bez njih ne možemo zamisliti vlastiti život. Bilo da plaćemo uz Balaševićevu *Priču o Vasi Ladačkom* ili da se oduševljavamo Michelangelovim *Davidom*, bilo da se učestalo vraćamo Shakespeareovu *Hamletu* ili da s dubokim osjećajem razočaranja komentiramo veliko finale *Igre Prijestolja*, umjetničke kvalitete djela često nisu toliko relevantne koliko »navučenost« (kako to naziva Rita Felski)¹³ na djela koja volimo i osjećaj da upravo ona neopisivo upotpunjuju našu svakodnevnicu i čine ju boljom. Stvar

5
Vidi pristup estetskim promišljanjima Jean-Jacquesa Rousseaua i Immanuela Kanta koji razvija Bradley Murray u knjizi *The Possibility of Culture. Pleasure and Moral Development in Kant's Aesthetics*, Wiley-Blackwell, New York 2015.

6
Vidi posebno Platonove dijaloge *Hipija Veći* i *Gozba*, u: John Madison Cooper (ur.), *Plato. Complete Works*, Hackett Publishing Company, Indianapolis – Cambridge 1997.

7
Dobre uvode u raspravu o estetici svakodnevnoga nude Saito Yuriko, *Everyday Aesthetics*, Oxford University press, Oxford 2008.; Kevin Melchionne, »The Definition of Everyday Aesthetics«, *Contemporary Aesthetics* 11 (2013), str. 37–48 i Sherry Irvin, »The Pervasiveness of the Aesthetic in Ordinary Experience«, *British Journal of Aesthetics* 48 (2008) 1, str. 29–44, doi: <https://doi.org/10.1093/aesthj/aym039>.

8
Vidi: Predrag Šustar, *Harmonia Mundi. Kantova teorija empirijske spoznaje*, Filozofski fakultet, Rijeka 2019.

9
Vidi: Deborah Lynn Rhode, *The Beauty Bias. The Injustice of Appearance in Life and Law*, Oxford University Press, Oxford – New York 2010.

10
Vidi: Stephen Davies, *The Artful Species. Aesthetics, Art, and Evolution*, Oxford University Press, Oxford 2012.

11
Vidi: Nancy Etcoff, *Survival of the Prettiest. The Science of Beauty*, Anchor Books, New York 2000.

12
Vidi: Patrick Colm Hogan, *Beauty and Sublimity. A Cognitive Aesthetics of Literature and the Arts*, Cambridge University Press, Cambridge 2016.

13
Vidi: Rita Felski, *Hooked. Art and Attachment*, The University of Chicago Press, Chicago – London 2020.

je naravno mnogo kompleksnija od samog osjećaja ushita oko manifestnih svojstava djela koja nas vesele; vrlo nas često umjetnička djela zabavljaju, ljute, drže u neizvjesnosti, omogućuju da shvatimo kako se osjećamo spram neke situacije, navode na preispitivanje naših stavova, potiču na nova iskustva i slično. Umjetnost je, poput malo koje druge aktivnosti (osim možda sporta), ona društvena spona koja nam omogućuje da se povežemo s ljudima s kojima dijelimo zajedničke preferencije, da raspravljamo o stvarima koje za nas imaju duboko i nenadomjestivo značenje, pa i da se zbog razlike u stavovima razilazimo. Kant je možda pretjerao kada je tvrdio kako je razvoj ukusa paralelan s razvojem moralnog osjećaja zajednice i napretkom civilizacije, no bio je na dobrom tragu kada je tvrdio kako nas rasprave o ukusu i debate oko određenih djela ujedno uče mnogo o razmišljanjima drugih ljudi, omogućujući nam ujedno i da vježbamo suživot s onima koji razmišljaju drugačije od nas, razvijajući pritom moduse tolerancije i etička načela uvažavanja drugih.¹⁴ Vraćamo se tako na Platonovu tezu o neraskidivosti ljepote, dobrote i istine.

U kontekstu rasprave o angažiranosti filozofije valja istaknuti kako niti jedna druga disciplina posvećena umjetnosti i umjetničkim djelima ne nastoji (niti može) objasniti upravo ovu neraskidivu povezanost i nenadomjestivu potrebu koju ljudi imaju za nekim oblikom umjetničkih iskustava (čak i ako se radi samo o pjevanju pod tušem, *streetstyle* odjevnim kombinacijama, užitku u zalascima sunca ili strasti prema kuhanju ili cvjećarstvu) i zadovoljstva koje iz takvih iskustava crpe. Naravno, različite discipline unutar povijesti umjetnosti, književne ili filmske teorije ponudit će svoje teorije o tome što nam i zašto neko djelo govori i kojim sredstvima, što je umjetnik želio i zašto, kako naš perceptivni i afektivni sustav reagira na takve podražaje, koliko ljudi čita (gleda/sluša) određena djela i zašto. No jedinstveni pristup istraživanju ovih pitanja – od ontoloških pitanja o tome kako uopće postoje umjetnička djela do ispitivanja njihove vrijednosne dimenzije, od propitkivanja njihove etičke strane do uočavanja njihova društvenog značaja – ostvaruje se samo unutar filozofije umjetnosti.

U ovom djelu rada naznačila sam središnja pitanja filozofije umjetnosti i estetike, primarno s namjerom pokazivanja da se ona tiču općenitog ljudskog iskustva – neki će ih adresirati spram prirodnih neki spram umjetničkih ljepota, nekima će biti zanimljivije promišljati o ružnoći, a nekima o umjetničkim propustima – no neovisno o ovom razilaženju, gotovo je nemoguće živjeti smislenim i ispunjenim životom uz potpunu indiferentnost prema ljepoti ili potpuno netaknuti nekim segmentom umjetničkih praksi. U mjeri u kojoj filozofija nastoji razjasniti zašto je to tako, ona je angažirana i posvećena ljudskome iskustvu, čak i ako spoznaje do kojih pritom dolazi ostaju izvan dosega osoba koje se ne bave filozofijom, odnosno (kako ću pokazati kasnije), ako njezini odgovori nisu primjenjivi univerzalno. U tom su smislu ove dvije discipline angažirane u značenju (i) kako sam ga prethodno definirala. U nastavku ću pokazati da su one angažirane i u drugom smislu, onome koji je povezan uz težnju filozofije da doprinese boljitku društva. Pokazat ću ovaj smisao angažiranosti filozofije na dva konkretna primjera; jednome koji je relevantan za estetiku i drugome, koji proizlazi iz problemskih pitanja kojima se bavi filozofija umjetnosti.

3. Estetika i angažirana filozofija

Veliki dio rasprave unutar estetike ovih dana odnosi se na gorući problem klimatskih promjena. Cijeli je spektar znanosti već desetljećima uključen u nastojanje osvješćivanja ljudi o problemima uzrokovanim klimatskim promjenama, s ciljem suzbijanja i dalje prisutnog skepticizma oko toga pitanja i pronalaženja načina kako bi se s tim problemima uhvatili u koštac. Mnogi autori, međutim, ističu kako je krucijalan problem s ovim pristupom nemogućnost znanstvenih, statističkih podataka koji bi ljudima dočarali što zapravo podrazumijevaju promjene klime i okoliša. Za tako nešto potrebna je prvenstveno imaginacija, a ne statistički izračuni.¹⁵ Estetika pomaže ovome nastojanju kroz cijeli niz teorijskih rasprava koje potiče, posebno kroz one koje ciljaju utjecati na način na koji danas vidimo i doživljavamo vlastiti okoliš. Rastući interes estetičara prema pitanjima okolišne estetike teži učvrstiti teze o okolišu kao očuvanja vrijednome prostoru unutar kojega ljudi jedino i mogu ostvariti svoju egzistenciju. Okolišna estetika tako postaje saveznica okolišne etike, nastojeći kod ljudi potaknuti svijest o potrebi očuvanja Zemlje, njezinih plavih, zelenih, urbaniziranih i svih ostalih površina. Kao i okolišna etika, okolišna estetika ovdje otvara pitanje odgovornosti prema budućim generacijama: u onoj mjeri u kojoj estetska svojstva našega svijeta smatramo vrijednima po sebi, imamo, plauzibilno je tvrditi, dužnost prema budućim generacijama te vrijednosti očuvati.¹⁶ Ovo je posebno važno uzmemo li u obzir činjenicu da mnogi od izvora te estetske vrijednosti izravno i nenadomjestivo podržavaju život na Zemlji, od čistih plavih vodenih površina do plodnih oranica i netaknutih šuma. Važnu ulogu u ovome kontekstu imaju pitanja o tome kako pomiriti činjenicu da uživamo u okolišu i da on u nama izaziva estetska zadovoljstva s činjenicom da su određeni aspekti izgleda tog okoliša izravna posljedica štete koju smo mu nanijeli. Autori koji zastupaju tzv. »znanstveni kognitivizam« tvrde kako je za potpuno estetsko uživanje u okolišu potrebno povijesno i znanstveno znanje o predmetima estetske prosudbe, kao i razumijevanje barem nekih osnovnih ekoloških načela.¹⁷

Smatram kako bi takvo inkluzivno znanje obogatilo doživljaj okoliša i potencijalno pozitivno utjecalo na način na koji se ljudi odnose prema svojem okolišu, prema svojem zavičaju i prostoru unutar kojega žive. Također, ovakvo bi znanje omogućilo i donošenje boljih javnih politika svrha kojih je zaštita prirodnoga i kulturnoga dobra. Odluke o gospodarenju javnim površinama i parkovima, šumama i ostalim takvim površinama trebale bi sustavno konzultirati

14

Vidi Kantovu analizu trećeg i četvrtog momenta suda o lijepome u trećoj *Kritici* (Immanuel Kant, *Kritika moći suđenja*, prev. Viktor D. Sonnenfeld, Naprijed, Zagreb 1976.).

15

Za pregled literature o ovom problemu u kontekstu estetike vidi: Jukka Mikkonen, »Aesthetic Appreciation of Nature and the Global Environmental Crisis«, *Environmental Values* 31 (2022) 1, str. 47–66, doi: <https://doi.org/10.3197/096327121x16245253346567>; Matthew Auer, »Environmental Aesthetics in the Age of Climate Change«, *Sustainability* 11 (2019), str. 1–12, doi: <https://doi.org/10.3390/su11185001>.

16

Primjerice, vidi argumentaciju koju nudi: Igor Eterović, *Kant i Bioetika*, Pergamena, Zagreb 2017., kao izvrstan primjer domaćih filozofa koji imaju na umu aktivan angažman filozofije.

17

Primjerice, vidi: Isis Brook, »Aesthetic Appreciation of Landscape«, u: Peter Howard, Ian H. Thompson, Emma Waterton (ur.), *The Routledge Companion to Landscape Studies*, Routledge, London 2013., str. 108–118.

estetske teorije i stajališta. Na taj bi se način, smatram, donosile odluke koje bi omogućile maksimizaciju estetskog iskustva, prvenstveno njegovu sposobnost da u ljudima potakne osjećaj zadovoljstva, koje bi, u svijetlu svoje motivacijske prirode, potaknulo ljude na odgovorno ponašanje prema okolišu, sada shvaćenome kao izvoru tog zadovoljstva.¹⁸ Izravnost i intenzitet emocionalnog iskustva može potaknuti djelovanje koje teži zaštiti okoliša (shvaćenog kao izvora zadovoljstva) jače nego statistički izračuni i predviđanja. Estetika je jedina disciplina koja na sustavan način tumači specifičan osjećaj povezanosti čovjeka s okolišem, uvažavajući pritom snagu estetskih emocija; upravo je zato, smatram, suvremena estetika posebno dobro pozicionirana za doprinos rješavanju problema klimatskih promjena, a to je posebno vidljivo u njezinoj sponi s okolišnom etikom. Moralna se odgovornost čovjeka ovdje spaja s pitanjem pozadinskoga znanja o tome zašto pojedini aspekti okoliša izgledaju tako kako izgledaju. Primjerice, zagrijavanje mora izravno utječe na izgled mnogih koraljnih grebena; njihov estetski izgled više nije isključivo rezultat evolucijskih procesa, već je i posljedica ljudskoga djelovanja. U tom smislu, rasprave unutar estetike potiču čovjeka na refleksivno promišljanje o njegovoj odgovornosti za procese koji ga okružuju.

Veliki i važan doprinos estetike rješavanju konkretnih društvenih problema vidim i u raspravama o tome kako kod ljudi osvijestiti činjenicu da će s promjenama okoliša doći do estetskih promjena koje će značajno utjecati na živote ljudi. Kako ističe Ariane Nomikos, povezanost s određenim prostorom unutar kojega čovjek ostvaruje svoje svakodnevno iskustvo omogućuje čovjeku da iz perspektive poznatoga promišlja o svojem životu i stvara planove za budućnost.¹⁹ Bilo da je riječ o farmeru koji na temelju upoznatosti sa specifičnim ritmom dozrijevanja plodova odlučuje kada će i kako saditi usjeve, bilo da je riječ o stočaru koji, upoznat s ritmom razmnožavanja svojih životinja organizira način uzgoja pojedinih vrsta ili da se radi o stanovnicima grada koji, poznati s klimatskim ciklusima odlučuju kada i kako organizirati kulturni život grada, znanje koje imamo o svojem okolišu nezaobilazno (čak i ako nesvjesno) doprinosi nizu svakodnevnih odluka na temelju kojih djelujemo. Isto načelo vrijedi i za niz svakodnevnih aktivnosti koje radimo: od šetnje uz more do trčanja ili bicikliranja, od sadnje cvijeća do uređenja okućnice, upoznatost s okolišem daje nam stabilnost i omogućuje organizaciju aktivnosti koje vršimo kako bismo unijeli veselje i opuštenost u život, odnosno kako bismo sebi i svojim voljenima omogućili kvalitetan život. Klimatske promjene neminovno će uzrokovati značajan prekid ove upoznatosti i time onemogućiti ljudima da na isti način organiziraju život i omoguće preživljavanje. Osim što će se promijeniti aktivnosti koje će biti moguće na određenom prostoru, za pretpostaviti je da će određeni dijelovi okoliša i urbanih sredina postati izuzetno ružni te da će izgubiti svoju mogućnost izazivanja estetskih užitaka. Kao što ljepota prati zdravlje i dobrobit određenog sustava ili jedinke, tako je i ružnoća često prisutna kod onih umirućih i raspadajućih, odnosno onih koji se bore s procesima i pojavama koje nisu karakteristične za njihovo stanje i koji mu štete.²⁰ Ovakav vizualni izgled može djelovati izuzetno odbojno, pa je za pretpostaviti da će utjecati na čovjekovu želju za boravkom u takvom okolišu, turistički, rekreativno ili u zdravstvene svrhe. Planine, šume, travnjaci, parkovi, rijeke, jezera i mora diljem svijeta sasvim sigurno će u bližoj budućnosti pretrpjeti neki takav vid promjena. Mnogi estetičari smatraju kako se o ovim procesima ne govori dovoljno, a posebno se ne uzima u obzir brzina kojom će se oni događati, kao ni njihova raširenost.²¹ Kako zaključuje Matthew Auer:

»Sveprisutna ružnoća ograničit će mogućnosti za iskustva koja donose zadovoljstvo, no ista će biti posljedica i sveprisutnoga stresa izazvanog potrebom da zadovoljimo fiziološke potrebe [...]«. ²²

Jedan od centralnih zadataka koji si okolišna estetika zadaje, nastojeći pomagati u rješavanju ekološke krize, jest njezin doprinos premošćivanju tzv. »jaza imaginacije«, tj. nemogućnosti čovjeka da zamisli kako će klimatske promjene modificirati izgled Zemlje, život na Zemlji i uopće mogućnost opstanka živih bića na Zemlji. Ne radi se ovdje samo o fikcijskim ostvarenjima koja prikazuju znanstvenofantastične scenarije u kojima Zemlji prijete uništenje. Prvenstveno, naglasak je ovdje na nastojanju da se o problemu klimatskih promjena raspravlja na način koji te probleme ne vezuje isključivo uz matematičko-znanstveni diskurs koji se temelji na predviđanjima o tome za koliko će se centimetara podići razina mora kada temperatura naraste za određeni broj stupnjeva, već ih pokazuje iz perspektive humanističkoga, čak i umjetničkoga pristupa: što će za ljude značiti takve promjene i kako će oni ostvarivati svoju dobrobit u svijetu koji neće nuditi mogućnost onih estetskih (a stoga i emocionalnih i vrijednosnih) iskustava na koje smo navikli. Svijet nam naprosto neće biti dostupan na način na koji smo navikli, a ta će nedostupnost utjecati na način na koji organiziramo svoja iskustva i na dostupnost pozitivnih estetskih iskustava, isto kao što će otvoriti prostor za neka nova i drugačija doživljavanja prirode. ²³ Kao što nam nedvosmisleno pokazuju filozofi koji se bave estetikom svakodnevnoga, čovjek svoju dobrobit ne može

18

Za potporu stavu o motivacijskom aspektu emocija vidi: Joerg Fingerhut, Jesse J. Prinz, »Aesthetic Emotions Reconsidered«, *The Monist* 103 (2020) 2, str. 223–239, doi: <https://doi.org/10.1093/monist/onz037>.

19

Ariane Nomikos, »Place Matters«, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 76 (2018), str. 453–462, doi: <https://doi.org/10.1111/jaac.12598>.

20

Pojam dobrobiti preuzimam iz trenutno vrlo aktualne debate unutar tzv. »filozofije dobrobiti« (engl. *well-being*), a koja podrazumijeva ne-instrumentalno dobro za pojedinca. Vrlo često, rasprave oko dobrobiti vezane su uz pitanje sreće i blagostanja, odnosno dobrog, vrijednog i kvalitetno proživljenog života – kako pojedinca, tako i društva. Nažalost, ovdje nemam prostora za dodatna tumačenja ovog pojma i njegove važnosti za cijeli niz filozofskih problema, no zahvalna sam recenzentu koji u svojem komentaru na prvotnu verziju mog članka ohrabruje vezivanje estetike i dobrobiti. Naime, slažem se s njime/njome kako je i ovdje vidljiv značajan doprinos angažirane filozofije, odnosno filozofije koja teži oplemenjivanju i obogaćivanju ljudskog života. Za uvod u filozofiju dobrobiti vidi: Ana Gavran Miloš, »Što filozofi znaju o dobrom životu?«, *Prolegomena* 20 (2021) 1, str. 25–50, doi: <https://doi.org/10.26362/20210102>.

21

Primjera radi, dovoljno je ozbiljnije sagledati sve klimatsko-ekološke nedaće koje smo iskusili proteklih godinu dana u Republici Hrvatskoj, poput ogromnih požara i nevidenih poplava ili nešto manje životno opasnih, ali nadasve neugodnih, poput cvjetanja mora početkom ljeta 2021. godine. Kraj ljeta iste je godine obilježila i pojava nove vrste zooplanktona u moru koji je specifičan za toplija mora. Kupanje u moru ispunjenome takvim bićima drugačije je estetsko iskustvo, ne nužno ugodno. Ukoliko se takve pojave nastave, utoliko bi Jadransko more moglo prestati biti izvor ugodnih tjelesnih užitaka. Iako ovakve nedaće prvenstveno predstavljaju prijetnju samome preživljavanju, čovjeka, flore i faune, dugoročno će imati i posljedice koje će značajno modificirati sve aspekte života na određenom prostoru, poput poljoprivredne proizvodnje ili specifične flore i faune.

22

Usp. M. Auer, »Environmental Aesthetics in the Age of Climate Change«, str. 9.

23

Primjerice, dok ovo pišem, u medijima je odjeknula vijest da je Venecija uvela stroge restrikcije na broj turista koji mogu doći u grad, kao i naplatu boravka u gradu. Jedan od najzanimljivijih i najljepših europskih gradova, s izuzetno bogatom povijesnom i kulturnom baštinom i prirodnim znamenitostima, postat će tako nedostupan velikom broju ljudi. Tome

ostvariti u okolišu koji ne omogućuje pozitivna estetska zadovoljstva. Jedan od najvrjednijih doprinosa suvremene estetike je, smatram, upravo u načinu na koji nam omogućuje osvješćivanje te činjenice i njezinu verbalizaciju.

4. Slučaj filozofije umjetnosti

Poput estetskih promišljanja i teme koje dominiraju filozofijom umjetnosti imaju svoje podrijetlo kod Platona, u njegovu poznatom obračunavanju s pjesnicima i umjetnicima. Posvećen zadatku uspostavljanja filozofije kao primarne obrazovno-odgojne discipline, Platon je kroz nekolicinu svojih djela ponudio cijeli niz argumenata s namjerom dokazivanja epistemološkog i etičkog primata filozofije nad umjetnošću, koja se je u njegovo doba smatrala primarnom obrazovnom praksom.²⁴ Određenim dijelom u tome je i uspio – iako je umjetnost u kasnijim razdobljima uspješno povratila svoju kognitivnu vrijednost i opravdala svoju posvećenost etičkim pitanjima, nikada se više nije smatrala formalnim izvorom znanja, bilo činjeničnog, bilo etičkog, a njezina sposobnost da nam kaže nešto o svijetu i moralu ograničena je načinom na koji su ti njezini aspekti utkani u njezinu umjetničku vrijednost. Ipak, nastavno na Aristotelove teze o poeziji, koja nam za razliku od povijesti govori ne samo što jest nego i što bi moglo biti, mnogi filozofi nastojali su objasniti jedinstveni doprinos umjetnosti razumijevanju specifično ljudske situacije i ljudskoga iskustva. Neki autori, posebno Martha Nussbaum, Alan Goldman i Philip Kitcher, smatrali su kako umjetnost može adresirati etička pitanja bolje i od filozofije morala i pomoći nam da dođemo do konkretnih spoznaja u ovoj domeni.²⁵ Filozofija umjetnosti na taj način izravno nastoji utjecati na kognitivni i etički razvoj ljudi i ukazati na one segmente umjetničkih praksi koji su posebno dobro ustrojani za tu svrhu.

Ipak, ukoliko se bavimo angažiranom filozofijom i nastojimo pokazati na koji način filozofija umjetnosti izravno utječe na konkretna društvena pitanja, utoliko je jedan drugi filozofski problem prisutniji u našoj suvremenoj kulturi – problem nemoralne umjetnosti. Prema donekle pojednostavljenom shvaćanju, nemoralnom se umjetnošću smatraju ona djela koja prikazuju nemoralne stavove kao moralno prihvatljive: opravdanje pedofilije u *Loliti* ili nacizma u *Trijumfu volje* smatraju se klasičnim primjerima nemoralne umjetnosti, no i djela poput *Slike Doriana Graya*, koje kroz lik Henryja Wottona slavi neobuzdanu sebičnost, egocentričnost i hedonizam ili *Obitelji Soprano*, koja kod gledatelja izaziva empatiju prema Tonyju, okorjelom mafijašu, smatraju se moralno problematičnima. Pitanje prihvatljivosti bavljenja takvim djelima, iz perspektive individualnih umjetničkih iskustava ili iz perspektive šireg društvenog konteksta, prisutno je u filozofskim promišljanjima još od Platona.²⁶ U suvremenim se raspravama ovaj problem dodatno proširuje time što zahvaća i tzv. »problem produkcije umjetničkih djela«. ²⁷ Ovdje je u pitanju moralna opravdanost vrednovanja i uživanja u onim djelima, nastalim procesima i radnjama koje su moralno problematične, kao kada, primjerice, tisuće i tisuće leptira umire za potrebe izložbe Damiena Hirsta; slučaj je ovo u kojem djelo ne bi postojalo bez takvih radnji. Vrlo često, rasprave ovdje uključuju i pitanje moralnog karaktera umjetnika: čak i prije globalnog *#MeToo* pokreta, raspravljalo se o tome je li moralno problematično vrednovati djela onih umjetnika koji su na neki način loši moralni uzori ili kroz potporu njihovih djela dodatno doprinositi njihovu materijalnom statusu. Ovdje se naravno ne misli na nemoralne osobine ili djela koja su svojstvena ljudima općeni-

to (prevara partnera, izbjegavanje plaćanja poreza), već na one radnje koje uzrokuju značajnu i nepopravljivu štetu nekom pojedincu ili skupini, a koje su omogućene društvenim statusom umjetnika. Roman Polanski, optužen za silovanje maloljetnice, bio je često paradigmatički primjer ovog problema, no popis moralno problematičnih umjetnika danas uključuje cijeli niz autora i izvođača sustavno prepoznatih po i nagrađivanih za izuzetan umjetnički talent i doprinos svijetu umjetnosti, poput Michaela Jacksona, Woodyja Allena, Billa Cosbyja, Kevina Spaceyja i mnogih drugih.²⁸ Kompleksnost ovih slučajeva vidljiva je i u činjenici da neki filozofi danas razlikuju moralno neutralni kontekst, u kojem nemoralnost umjetnika (ili njegovih radnji) nije kauzalno relevantna za stvoreno djelo i moralno problematični kontekst, u kojem stvorena djela ne bi postojala ili ne bi imala ona reprezentativna, ekspresivna i formalna svojstva koja imaju, da je umjetnik djelovao na neki drugi način. Kako, primjerice, smatra Ted Nannicelli,²⁹ jedan od pionira ovoga pristupa, onda kada su nemoralne radnje umjetnika izravno i kauzalno utjecale na djelo, tada je nešto značajno problematično s njim i ono bi trebalo biti uklonjeno iz javne domene. Nasuprot tome, djela čija svojstva nisu rezultat nemoralnog postupka ili karaktera mogu se uvrstiti u javnu domenu, iako pojedinci mogu odlučiti ignorirati ih onda kada su upoznati s nemoralnim osobinama umjetnika koji ih je stvorio.

Ovaj nam kratki uvid u kompleksnost *etičkih* problema nemoralne umjetnosti³⁰ pokazuje u kojoj je mjeri naš javni prostor, onaj unutar kojega umjetnost

unatoč, nije izvjesno da će Venecija uspjeti spasiti svoju ljepotu s obzirom na rapidan porast razine mora i ogromno onečišćenje koje je godinama trpjela. Unutar granica naše zemlje, sve je veća zabrinutost glede promjena koje se događaju diljem Istre, uzrokovane rapidnom prenamjenom poljoprivrednih površina u turistička središta. Vidi: Ott Tammik, Megan Durisin, »Why Russia's War In Ukraine Means a Hungrier World«, *Bloomberg* (15. 7. 2022.). Dostupno na: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-08-21/venice-to-charge-tourists-for-entry-from-summer-2022-la-stampa> (pristupljeno 1. 11. 2022.).

24

Vidi: Platon, *Država*, prev. Martin Kuzmić, Naklada Jurčić, Zagreb, 2004. Za izvrsnu analizu Platonovih stavova o umjetnosti vidi: Nives Delija Trešćec, *Platonova kritika umjetnosti*, Naklada Jurčić, Zagreb 2005.

25

Vidi: Martha Craven Nussbaum, *The Fragility of Goodness. Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge 1986.; Alan Haris Goldman, *Philosophy & the Novel*, Oxford University Press, Oxford 2013.; Philip Kitcher, *Deaths in Venice. The Cases of Gustav von Aschenbach*, Columbia University Press, New York 2013.

26

Među značajnijim radovima koji adresiraju ovaj problem su: Matthew Kieran, »Art, mo-

ality and ethics: On the (im)moral character of art works and inter-relations to artistic value«, *Philosophy Compass* 1 (2006) 2, str. 129–143, doi: <https://doi.org/10.1111/j.1747-9991.2006.00019.x>; A. W. Eaton, »Robust Immoralism«, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism* 70 (2012) 3, str. 281–292, doi: <https://doi.org/10.1111/jaac.2012.70.issue-3>; James Harold, »Infected by Evil«, *Philosophical Explorations* 8 (2005) 2, str. 173–187, doi: <https://doi.org/10.1080/13869790500095962>.

27

Izniman doprinos ovoj raspravi daju Ted Nannicelli, *Artistic Creation and Ethical Criticism*, Oxford University Press, New York 2020.; James Harold, *Dangerous Art*, Oxford University Press, Oxford 2020.

28

Moralno problematična ponašanja ovih umjetnika najčešće se vezuju uz određene oblike seksualnih prijestupa koji uključuju zlostavljanje kolega i suradnika, a u nekim slučajevima i djece. Za detaljnije analize slučajeva vidi: T. Nannicelli, *Artistic Creation and Ethical Criticism* i J. Harold, *Dangerous Art*.

29

Vidi: T. Nannicelli, *Artistic Creation and Ethical Criticism*.

30

Namjerno ovdje naglašavam da se radi o etičkim problemima, da bih ovu raspravu suprotstavila raspravama koje se vrte unutar tzv.

nastaje i biva nam ponuđena, preplavljen potrebom za filozofskim angažmanom. Iako postoje određeni razlozi za smatranje umjetnosti i umjetničkog djelovanja autonomnom domenom koja ne podliježe etičkim procjenama, ne smijemo zaboraviti da postoje i oni koji nam ukazuju na važnost promišljenog i odgovornog pristupa nemoralnoj umjetnosti u sva tri smisla navedena u prethodnom dijelu: (i) nemoralne umjetnosti, (ii) nemoralne produkcije umjetničkih djela i (iii) nemoralnih umjetnika. Jednostavnosti radi, u nastavku rada usredotočit ću se na problem nemoralnih umjetničkih djela i pokazati kako bi nam angažirani filozofski pristup ovom problemu mogao pomoći odgovoriti na neke od problema na koje nailazimo ovdje, a nadasve na pitanje može li takva umjetnost biti prisutna u javnoj domeni.

4.1. *Nemoralna umjetnička djela:*

psihologija književnog iskustva, cenzura i sloboda govora

Često se smatra da barem neka umjetnička djela promoviraju određeni stav ili perspektivu koja se može evaluirati u terminima plauzibilnosti i moralne dimenzije. Primjerice, pjesma *Never give all the heart* [*Nikada nemoj dati cijelo srce*] Williama Butlera Yeatsa, može se shvatiti kao teza o nemogućnosti donošenja racionalnih sudova uslijed ljubavnog zanosa i kao upozorenje zaljubljenoj osobi da ne vjeruje ni svojim osjećajima, ni ljubavnim izjavama svojega druga ili svoje družice: strast i tjelesni užitak koji prate ljubavnu igru potaknut će zaljubljenika na laži i obmane, na obećanja o vječnoj ljubavi koja zapravo nisu stvarna. Upravo stoga, upozorava Yeats, ne zanosite se tim varljivim osjećajem i ne nasjedajte na tjelesne potrebe: ljubav je varka, varljiv osjećaj zbog kojega ne razmišljamo jasno i zbog kojega djelujemo iracionalno. Kako nam govori lirski subjekt, ja, koji sam to prošao, najbolje to znam, jer sam volio i sve zato izgubio. Na stranu pitanje toga trebamo li izjednačiti samog pjesnika i lirski subjekt, ostaje nam misao vodilja o nepoželjnosti i varljivosti ljubavi: hoće li čitatelj, zaveden estetskim svojstvima Yeatsovih stihova, njihovom ritmičkom snagom, prihvatiti i retoriku koju pjesmom zagovara i prihvatiti perspektivu pjesme, prema kojoj je ljubav lažljiva i nepoželjna?

Platon je, vidimo to iz njegove *Države*, smatrao kako se ovakvo prihvaćanje perspektive koju djelo zagovara gotovo neminovno događa pri susretu s djelom, kada čitatelj, opijen njegovim estetskim i umjetničkim svojstvima, biva onemogućen u racionalnim promišljanjima. Posebno se ovo događa, smatrao je Platon, zbog užitka kojeg nosi imitacija, ali i zbog onoga što je nazivao »načelom identifikacije«: pri susretu s djelom čitatelji ili gledatelji identificiraju se s likovima i preuzimaju njegove ili njezine osobine. Upravo se na tome i zasnivao edukacijski status poezije: kroz svoju narativnu stranu, poezija i mitologija govore nam istinu o svijetu, dok nam kroz imitaciju ljudske radnje govori nešto o ljudima. Gledajući moralno nadmoćne junake koji preplavljaju grčku mitologiju, smatralo se, mladi će se ljudi poistovjetiti s takvim junacima i preuzeti na sebe pozitivne moralne osobine. No kao što je dobro poznato, Platon je držao kako postoji i značajna opasnost zbog ovakvog utjecaja pjesnika: mitovi, naime, sadrže i likove vrijedne moralnog prijezira; prestrašene vojnike, seksualno nezasitne bogove preplavljene ljubomorom i zavješću, emocionalne i nerazumne junakinje. Budu li mladi oponašali takve junake, teško da će izrasti u dobre ljude i građane. Potrebno je stoga cenzurirati umjetnost i ne dopustiti prikazivanje onih djela koja su na neki način potencijalno opasna za moralni senzibilitet publike.³¹

Istraživanja unutar psihologije danas nam pokazuju da je Platon glede načina na koji čitatelj procesuirá djelo velikim dijelom bio u pravu.³² Iako postoje značajne dvojbe glede teze o identifikaciji – malo je naime vjerojatno da se u potpunosti poistovjetimo s određenim fikcijskim likom do te mjere da preuzmemo njegove ili njezine psihološke ili moralne osobine – ipak, čini se da smo podložni utjecaju onoga što likovi rade i bez da preuzmemo njihov identitet. S jedne strane, gotovo da nema sumnje oko toga da su naši racionalni i emocionalni odgovori na fikcijske događaje istovjetni odgovorima koje imamo na situacije u izvan-fikcijskim okolnostima, iako u fikciji postoji cijeli niz faktora koji uvjetuju i opravdavaju određene devijacije. Primjerice, smijemo se egocentričnim i bezobzirnim likovima, poput Karen iz humorističnog *sitcoma Will i Grace*, i oni su nam u principu dragi. Iako prepoznajemo da je njihovo odbacivanje humanosti i suosjećanja prema drugima jedno od najznačajnijih modusa izazivanja humora kod gledatelja, malo je vjerojatno da bismo u realnim kontekstima preferirali druženja s takvom osobom. S druge strane, još je uvijek nejasno koliko je vjerojatno da zaista postajemo moralno korumpirani uslijed uživanja u djelima koja na pozitivan način prikazuju takve likove. Ovo je pitanje relevantno ne samo zbog mogućnosti moralne kontaminiranosti kroz fikciju nego i zato što bi, u slučaju kada djelo pokazuje moralno egzemplarne likove, to djelo zaista moglo imati edukativnu ulogu kakvu se umjetnosti pripisivalo prije Platonove kritike. Kako to ističu suvremeni estetičari, problem kauzalnog djelovanja umjetničkih djela na publiku mora razriješiti kako pitanje moralne korupcije, tako i pitanje moralne edukacije.³³ Ako kroz iskustva umjetničkih djela postajemo moralno bolji – možda zato što razvijamo empatiju, možda tako što poboljšavamo sposobnosti razumijevanja tuđih mentalnih stanja i društvene kooperacije – tada nam to daje dosta jak razlog da u sustav obrazovanja uključimo upravo ona djela koja posebno dobro treniraju takve vještine. Nasuprot tome, ako nas određena djela mogu moralno unazaditi – primjerice, potaknuti sklonost seksualnoj devijantnosti i nasilnom ponašanju – tada imamo vrlo jake razloge iz kulture i javnog prostora isključiti djela koja upravo to promiču.

Filozofija umjetnosti posvetila je izuzetno veliki prostor promišljanju ovih pitanja, iako je sasvim izvjesno da će ove probleme moći adresirati uzevši u obzir i doprinose političke filozofije i etike: rasprave o cenzuri i paternalizmu, kao i o slobodi govora te o odgovornosti prema pojedincima i institucijama značajne su za pitanje oblika umjetnosti koje želimo i trebamo u svojoj privatnoj i javnoj domeni. Premda postoji svojevrsni skepticizam glede toga možemo li empirijski potvrditi kauzalni učinak umjetnosti na publiku, mnogi autori i dalje smatraju kako je umjetnost kognitivno i etički vrijedna upravo zbog

»debate o interakciji vrijednosti«, koja se primarno bavi pitanjem odnosa (ne)moralnih aspekata djela i njegovih umjetničkih odnosno estetskih kvaliteta.

31

Vidi: Platon, *Država*, 378b–380c, 395c.

32

Najrecentniji prikaz filozofskoga i psihologijskoga istraživanja bavljenja fikcijom može se naći u: Jonathan Gilmore, *Apt Imaginings. Feelings for Fictions and Other Creatures of the Mind*, Oxford University Press, Oxford 2020.

33

Vidi: Berys Gaut, *Art, Emotion and Ethics*, Oxford University Press, Oxford 2007.; Gregory Currie, *Imagining and Knowing. The Shape of Fiction*, Oxford University Press, Oxford 2020.; Iris Vidmar Jovanović, »Applied Ethical Criticism of Narrative Art«, *Etica & Politica / Ethics & Politics*, XXIII (2021) 3, str. 443–459; Iris Vidmar Jovanović, »Art and moral motivation: why art fails to move us?«, *Journal of Aesthetic Education* (2023).

znanja koje nam daje, uključujući i ono moralno. Primjerice, jedan od najrecentnijih pokušaja obrane kognitivne i etičke vrijednosti književne i filmske fikcije jest onaj Rafea McGregora, koji izgrađuje teoriju narativne pravednosti čiji je krajnji cilj utjecati na smanjenje ideološki motiviranih zločina i društvene štete. McGregor polazi od temeljnih postavki književnog kognitivizma, stava prema kojem nam književna djela pružaju znanje, uključujući i moralno znanje i implementira ih u teorije kulturalne kriminologije, koje inzistiraju na stavu da je kroz narative o različitim vrstama zločina moguće steći znanje o njihovim uzrocima i tako izravno utjecati na njihovu redukciju. U širem kontekstu, McGregor smatra kako se rasprave o kognitivnoj i etičkoj vrijednosti književnosti moraju implementirati u javni diskurs kako bi se na taj način potaknula svijest o vrijednosti humanističkog obrazovanja i istraživanja – svijest koja je, smatra McGregor, sve manje dostupna pod sveopćom nadmoći tzv. STEM područja.³⁴

Držim kako su upravo ovakva nastojanja ključna za angažiranu filozofiju koja nastoji pružiti protutežu dominaciji tehnoloških struka. Smatram to zato što je filozofija, više od bilo koje druge discipline, posvećena pitanjima vrijednosti, značenja i smisla, odnosno onim pitanjima na koja čovjek mora odgovoriti kako bi sebi omogućio smisleno djelovanje i upustio se u one aktivnosti koje mu omogućuju razvoj potencijala i izgradnju kvalitetnog života. Tehnološke znanosti i tehnološka postignuća mogu čovjekov život učiniti jednostavnijim, ali nije izgledno da će ga učiniti smislenijim.

Kako sam prethodno pokazala, filozofija umjetnosti bavi se pitanjima koja nisu izolirana od konkretnih društvenih ciljeva, društvenih praksi i društvenih problema. Rješenja do kojih pritom dolazi bit će, smatram, beskorisna, ako ostanu na teorijskoj razini, odnosno ako se o njima raspravlja samo unutar filozofije: kao što ostale intelektualne i praktične discipline i djelatnosti svoje proizvode stavljaju na raspolaganje javnosti, tako bi trebala i filozofija. U skladu s time, moj je stav kako angažirana filozofija umjetnosti mora i može ostaviti traga unutar javnog prostora, unutar kojega se donose odluke vezane za javno dostupna umjetnička i zabavna djela te unutar obrazovnog konteksta, unutar kojeg se raspravlja o popisu obavezne školske lektire i ostalih umjetničkih sadržaja kojima će djeca biti izložena. Nekoliko je razloga zbog kojih to tvrdim, no svi se temelje na sposobnosti filozofije da ponudi rješenja (teorije, stavove, teze, preporuke) koje druge discipline ne mogu ponuditi. Doprinos filozofije umjetnosti prvenstveno je u njezinoj sposobnosti da objasni umjetničku vrijednost određenog djela i potencijal djela da unaprijedi čovjekov život, moralni senzibilitet i općeniti stupanj osobnog zadovoljstva. Za ovo je važno i razumijevanje širega povijesno-umjetničkog konteksta i stoga, smatram, filozofija umjetnosti pružit će najbolje smjernice bude li surađivala s drugim granama i disciplinama posvećenima umjetnosti.³⁵ Ovo je znanje važno zato što učenicima omogućuje informiraniji pristup pojedinom djelu, pristup koji vrlo često može objasniti i naizgled nemoralnu perspektivu koju djelo otvara. Ne tako davno i na našim se prostorima pozivalo na zabranu Flaubertove *Gospođe Bovary* ili *Ljubavnika* Marguerite Duras, a argumenti koji su se pritom isticali pokazivali su površan pristup djelima, nerazumijevanje osnovnih postavki književne epohe u kojima su djela nastala i radikalno pogrešno razumijevanje društvenog konteksta unutar kojega su autori stvarali te posljedično, potpuno pogrešnu interpretaciju njihovih namjera i samih romana.³⁶ Uloga angažirane filozofije umjetnosti u ovakvim je slučajevima upravo u ukazivanju na manjkavosti ovakvih neutemeljenih interpretacija.

Ostaje nam onda pitanje moralne korupcije putem umjetnosti. Angažirana filozofija umjetnosti tome pitanju pristupa prvenstveno kroz izuzetno bogatu raspravu o tome koji su uopće kriteriji nemoralne umjetnosti te jesu li oni povezani s estetskim svojstvima djela.³⁷ Od posebne je važnosti ovdje implementacija filozofije i psihologije, odnosno istraživanja koja se vrše unutar domene kognitivne estetike. Ovakva istraživanja potencijalno mogu pokazati je li moralna kontaminacija putem umjetnosti realna mogućnost i ako jest, koji estetski i umjetnički faktori joj pogoduju, a koji je blokiraju. Vrlo je vjerojatno da bi u ove rasprave uključili i etičke rasprave o slobodi govora i etičko-epistemičke rasprave o paternalizmu i cenzuri, a sve s namjerom stvaranja ozračja u kojem na najbolji način poštujemo umjetničku slobodu i autonomiju ljudskog kreativnog stvaralaštva, ali i zaštite ljudi od potencijalno negativnog utjecaja djela. Ipak, vjerujem i da bi takav utjecaj, pod pretpostavkom da je stvaran, bio manji (ili manje opasan) kada bi se o takvim djelima razgovaralo na informirani način. Martha Nussbaum tvrdila je da književnost mora postati dijelom etike; ja bih pak u ovom kontekstu tvrdila da etika mora postati dijelom informiranog pristupa književnim djelima. Na taj način, učenici bi djelu pristupili sa svježim o suprotstavljenim etičkim teorijama koje bi im dale relevantnu pozadinu s koje bi mogli procijeniti etički karakter djela i razumjeti u čemu leži nemoralnost (a time i razlozi za odbacivanje) perspektive koju djelo zagovara, onda kada je ona zaista pogrešna. Potpuna eliminacija nemoralnih djela iz javne domene i sfere obrazovanja, smatram, bila bi pogrešna. Nemoralna djela omogućuju čitatelju uvid u načine na koji moralno devijantni pojedinci razmišljaju, a na tragu McGregora, možemo tvrditi da nam takvo znanje može pomoći u boljem shvaćanju razloga takvog ponašanja. Poznavanje i razumijevanje razloga može nam u idućem koraku pomoći u pronalaženju društveno prihvatljivih mehanizama eliminiranja ili barem ublažavanja tih razloga. Upravo su to propustili uvidjeti oni koji su pozivali na

34

Vidi: Rafe McGregor, *Narrative Justice*, Rowman and Littlefield, London 2018.; Rafe McGregor, *A Criminology of Narrative Fiction*, Bristol Univeristy Press, Bristol 2021. STEM uključuje prirodne znanosti, informatiku, matematiku i računarstvo, a primat ovih disciplina nad društvenim i humanističkim znanostima prvenstveno proizlazi iz percepcije STEM istraživanja kao onih koja omogućuju brži, bolji i financijski isplativiji tehnološki napredak. Za uvid u status humanističkih znanosti u odnosu na STEM područja vidi: Damir Matanović, Emina Berbić Kolar, »Položaj i percepcija humanističkih znanosti u Republici Hrvatskoj na početku 21. stoljeća«, *Društvene i humanističke studije* 3 (2018) 6, str. 27–36.

35

O argumentu za integraciju filozofskih teorija o umjetnosti s ostalim disciplinama koje se bave umjetnošću vidi: Iris Vidmar Jovanović, »Theory and Practice of Analytic Aesthetics. The Issue of Ethical Criticism of Art in the Context of McGregor's Concerns«, *Etica & Politica / Ethics & Politics* XXIV (2022) 1, str. 175–184.

36

Ovdje prvenstveno referiram na aktivnosti *Udruge »U ime obitelji«* s ciljem da se s popisa školske lektire uklone pojedini autori; vidi: »Primjedbe Željke Markić na kurikulum«, *Udruga »U ime obitelji«*. Dostupno na: <https://www.scribd.com/doc/314464613/Primjedbe-%C5%BDeljke-Marki%C4%87-na-kurikulum> (pristupljeno 1. 11. 2022.). Odgovor ovakvim prozivanjima razrađen je u: Iris Vidmar, Leonard Pektor, »Dangerous Passions of Fictional Characters: Why We Need Them in our Classroom«, u: Melina Nikolić, Tijana Pareznović (ur.), *Language, Literature, and Emotions. Proceedings from the Seventh International Conference at the Faculty of Foreign Languages. Language, Literature, and Emotions, 18 and 19 May 2018*, Alfa BK University, Beograd 2019., str. 44–61.

37

Primjerice, vidi: M. Kieran, »Art, morality and ethics: On the (im)moral character of art works and inter-relations to artistic value«, A. W. Eaton, »Literature and Morality«, u: Noël Carroll, John Gibson (ur.), *The Routledge Companion to Philosophy of Literature*, Routledge, New York 2016., str. 433–450.

cenзуru *Gospođe Bovary*: tvrditi kako je djelo nemoralno zato što prikazuje preljubnicu potpuno propušta uvidjeti način na koji djelo nudi cijeli niz razloga koji su tu preljubnicu doveli do tih radnji. Emma možda jest razmažena, sebična i iritantna žena, no *Gospođa Bovary* pokazuje (i) kako društvene i političke okolnosti njezina doba dovode do sloma moralnih normi, (ii) kako izostanak roditeljskog partnerstva dovodi do pogrešno formiranih ideala o braku, (iii) kako manjak refleksije i nerazumijevanje samoga sebe onemogućuje stvaranje čvrstih i autentičnih veza s ljudima koji nas okružuju. *Gospođa Bovary* nije priručnik za varanje i obmanjivanje supruga ni instanca francuske osamnaest-plus literature, već povijesno-sociološki dokument koji, osim niza sociološko-antropoloških skica o životu Francuske u devetnaestom stoljeću, pokazuje zašto je obitelj temeljna jedinica društva i zašto ona mora biti dobro uređena i funkcionalna, zašto društvo ne može napredovati ako sustavno uskraćuje autonomiju i slobodu žena (i muškaraca) te ako propusti prepoznati i sankcionirati manipulativnu društvenu elitu koja vlastito bogaćenje skriva iza parole o društvenom napretku. To je ujedno i djelo koje nas upozorava da sreću nećemo naći u skupim haljinama, već u smislenim obiteljskim i društvenim odnosima, zbog čega je izuzetno važno da u brak stupamo bez pogrešnih očekivanja i nedostižnih ideala. Naposljetku, to je djelo koje je francuskoj, a onda i svjetskoj književnosti pružilo jednu od najoriginalnijih rečeničnih struktura, djelo koje je svojom originalnošću utrlo staze novim estetskim mogućnostima književnih formi. Posao je angažirane filozofije umjetnosti braniti ovo i mnoga druga djela napadnuta zbog navodno nemoralnog karaktera, od onih koji su u svojem čitanju toliko površni i neupućeni da u njemu ne vide ništa doli opisa ženskog orgazma.

5. Angažiranost filozofije: potencijalni prigovori

U ovom radu tvrdila sam, a kroz konkretne slučajeve i pokazala, u čemu se sastoji angažiranost filozofije (napose filozofije umjetnosti i estetike) i koje bi konkretne društvene probleme takva filozofija mogla riješiti. Kako bih zaključila svoje viđenje angažiranosti filozofije, ponudit ću odgovore na dva prigovora koja se mogu uputiti mojoj tezi, ali i bilo kome tko želi pokazati da filozofija jest i može biti angažirana, a koja se učestalo čuju od strane različitih protivnika humanističkih znanosti i filozofije.

Prvo, može se tvrditi da filozofija ne može biti angažirana zato što unutar filozofskih disciplina nema konsenzusa oko pitanja kojima se filozofija bavi. Ted Nannicelli i James Harold postavljaju isto pitanje – smiju li nemoralna umjetnička djela biti javno dostupna i vrednovana – no nude drugačije odgovore na njih. Gotovo je identična situacija s bilo kojim drugim pitanjem na koje je filozofija pozvana odgovoriti ili ga pak sama postavlja. Treba li prilikom izvođenja određenog glazbenog djela slijediti izvorne preskripcije kompozitora ili je bolje načelo težnja maksimizaciji estetskog užitka publike? Je li publika nužna da bi određeno djelo bilo djelo za izvedbu ili je dovoljna namjera kompozitora da stvori djelo koje se u idealnim okolnostima može izvoditi pred publikom? Treba li prilikom interpretacije određenog djela dati prednost namjeri autora ili je dovoljno rukovoditi se samo tekstualnom evidencijom? Cijeli je niz pitanja koja imaju važnu društvenu, odnosno van-filozofsku dimenziju, a filozofija nam nudi različite, nesumjerljive, pa i kontradiktorne odgovore. Zašto se onda okrenuti filozofiji za bilo koji odgovor?

Drugi problem za angažiranost filozofije, odnosno njezinu sposobnost doprinošenja konkretnim društvenim praksama, jest činjenica da su mnoga filozofska pitanja ili barem metode koje filozofija koristi da bi na njih odgovorila, izuzetno apstraktna i stoga teško primjenjiva na konkretna pitanja i probleme. Primjerice, filozofi koji su skloni ontološkim promišljanjima postavljaju cijeli niz pitanja o prirodi fikcijskih likova, od kojih većina njih nema baš nikakvog utjecaja na način na koji se odnosimo prema djelima i vezujemo uz njih. Slične su naravi i pitanja o uvjetima nastanka i opstanka djela, poput onoga koji se pita bismo li bili skloni smatrati da je *Never give all the heart* umjetnička pjesma, da su njezini stihovi nastali nasumičnim djelovanjem valova na morsku obalu.

Jednostavnosti radi, prvi ću prigovor nazvati »prigovorom iz neslaganja«, a drugi »prigovorom irelevantnosti«. ³⁸ Prvi se odnosi na činjenicu da filozofija nudi pregršt različitih, ponekad i kontradiktornih odgovora na pitanja koja sama postavlja ili na pitanja koja proizlaze iz same prirode određene umjetničke prakse, odnosno da ne postoji konsenzus oko pravog odgovora. Drugi prigovor odnosi se na činjenicu da filozofija postavlja pitanja koja su irelevantna za same sudionike određene prakse. Primjerice, umjetnici u načelu nisu zainteresirani za ontološki status svojih djela ili pitanje definicije umjetnosti, niti ih posebno zabrinjava distinkcija između estetskih i etičkih kvaliteta djela. Kako bilo, u oba slučaja radi se o prigovorima koji se, uz možda neke preinake, mogu legitimno postaviti za bilo koju filozofsku disciplinu. Etičari učestalo moraju odgovoriti na pitanja o relevantnosti meta-etičkih rasprava te ih se redovito proziva zbog nemogućnosti postizanja konsenzusa oko centralnih etičkih izazova i problema. Epistemolozima se spočitava pretjerano apstraktan pristup znanju; ljudi u načelu ne misle o četvrtom uvjetu i ne zamaraju se Gettierovim prigovorima, baš kao što se međusobno (ne)razumiju neovisno o tome jesu li svjesni kako problemu značenja pristupa Gottlob Frege, a kako Bertrand Russell. Pojednostavljeno, filozofija ili ne može biti angažirana zato što nudi pregršt inkompatibilnih odgovora i nije usuglašena oko jednog, pravog ili je sve što govori o dotičnom problemu irelevantno za njegovo stvarno rješenje. Pitanje za nas glasi: jesu li ovo nepremostivi problemi za angažiranost filozofije, posebno u drugom smislu angažiranosti koji sam prethodno navela?

Pristupit ću ovome pitanju tako što ću najprije pokazati u čemu se sastoji metodološka korist neslaganja i irelevantnosti. Naime, sasvim je očigledno da niti prigovor iz neslaganja niti prigovor irelevantnosti nisu pogrešno usmjereni: filozofija je prožeta raznolikošću mišljenja i postavlja pitanja koja imaju vrijednost unutar prakse filozofije, no često nisu primjenjiva izvan nje. Počnimo s problemom neslaganja. Smatram kako neslaganje koje prati filozofiju zapravo odgovara raznolikosti i kompleksnosti problema kojima se filozofija bavi, kao i činjenici da se često radi o pitanjima vrijednosti, smislenosti i interpretaciji, a takva pitanja ne mogu se odgovoriti jednostavnim i jedinstvenim odgovorima. Moja namjera ovdje nije zastupati neku inačicu relativizma koji bi potpuno odustao od istine, od toga kako jest i kako bi trebalo biti, već ukazati na to da su ljudske umjetničke prakse kompleksne i da, stoga, ne

38

Ove prigovore formuliram na temelju kritike filozofije koja je ponudena u: E. Dietrich, »There Is no Progress in Philosophy«; za odgovor vidi: Iris Vidmar, »Zar zaista nema

napretka u filozofiji?«, u: Boris Kožnjak (ur.), *Uloga i mjesto filozofije u suvremenom društvu*, Institut za filozofiju, Zagreb 2018., str. 9–32.

moгу biti zahvaćene jednostranim teorijama. Sasvim je sigurno da nam je za razumijevanje poezije Anne Akhmatove važno znati njezine namjere i povijesnu situaciju iz koje piše, no to ne znači da teze intencionalizma moramo primijeniti pri interpretaciji svih umjetničkih djela – čak i ako je posljedica toga da se značenje i vrijednost nekih djela radikalno mijenja ako im pristupamo osviješteni o životnoj situaciji autora. U velikom broju slučajeva, upravo pluralitet filozofskih mogućnosti omogućuje bolje razumijevanje problema o kojem je riječ i nalaženja rješenja za one probleme koji imaju praktičnu dimenziju.

Neslaganje filozofa važno je i zato što reflektira različitost shvaćanja određenog problema, odnosno činjenicu da različiti ljudi na različite načine promišljaju o stvarima. U tom smislu, neslaganje je dobar pokazatelj perspektiva koje imamo, kao zajednica, kao društvo spoznavatelja i vrednovatelja, o nekom problemu. Pitanja kojima se filozofija bavi, barem u svojem humanističkom segmentu, nisu nalik znanstvenim pitanjima o kauzalnim vezama ili prirodnim zakonima, koja nisu kontekstualna i ne ovise o stajalištu te u načelu primaju samo jedan ispravan odgovor. Upravo su zato različiti mislioci koncentriraniji na različite aspekte fenomena kojeg istražuju i kroz takav pluralitet omogućuju bolju i informiraniju raspravu o njemu. Dalje, različitost pristupa omogućuje upoznatost s mogućim načinima konceptualizacije određene rasprave i nude pojedinačnim spoznavateljima nove alate za razumijevanje.

Ako prigovor neslaganja negira filozofiji mogućnost doprinošenja konkretnim rješenjima, problem irelevantnosti ima za posljedicu potpuno isključenje filozofije iz javnog diskursa, odnosno omeđenje vrijednosti filozofije na samu praksu i negiranje doprinosa koji bi filozofija mogla dati široj društvenoj zajednici. No i ovdje moramo biti oprezni. S jedne strane, mogućnost postavljanja tako apstraktnih pitanja i konstrukcije tako kompleksnih teorija ima svoju vrijednost utoliko, ukoliko pokazuje mogućnosti ljudskog intelektualnog angažmana, kreativnosti i dosjetljivosti. U tom smislu, vrijednost filozofije može se promatrati u kontinuitetu s drugim oblicima kreativnoga djelovanja koje vrednujemo, od onoga znanstvenoga do umjetničkoga i sportskoga. Ipak, važnije je uočiti kako čak i ona pitanja koja su naizgled apstraktna imaju svoju instrumentalnu vrijednost jer nam pomažu odgovoriti na one probleme koji u konačnici imaju javnu primjenu. Primjerice, misaoni eksperimenti koji propitkuju status tekstnog zapisa nastalog djelovanjem rijeke ili mora na obali pomažu izoštriti intuicije mislilaca o tome što zapravo podrazumijeva kreativno stvaranje, koja je uloga estetskih svojstava u iskustvu umjetnosti, koju vrijednost se pripisuje autoru i slično; a ta su pitanja itekako važna za način na koji uređujemo svoje kreativne prakse i rješavamo konkretna pitanja (primjerice, pitanje autorskih prava, interpretacije, klasifikacije djela i slično).

Zaključak

Moja je namjera u ovome radu bila pokazati na koje načine filozofija može biti angažirana. Tvrdila sam da se angažiranost filozofije ispoljava na dva načina: (i) u težnji za propitkivanjem društvene zbilje, kulture, ljudskog iskustva i strategija koje čovjek koristi kako bi u tom iskustvu uvidio smisao i vrijednosti; (ii) u težnji da kroz svoj doprinos razumijevanju takve zbilje i tog iskustva doprinese boljitku pojedinca i društva. Na konkretnim slučajevima takvih djelovanja estetike i filozofije umjetnosti pokazala sam u čemu

se angažiranost sastoji i zašto je ona društveno vrijedna. Rad sam zaokružila raspravom o dva potencijalna prigovora angažiranosti filozofije: (i) onome koji ističe nepostojanje konsenzusa unutar filozofije (problem neslaganja) i (ii) onome koji naglašava irelevantnost filozofskih rasprava za društveno relevantna pitanja i probleme. Nadam se da je moja analiza pokazala ne samo kako filozofija može biti angažirana nego da ona, u svojim najboljim instancama, to i jest.³⁹

Iris Vidmar Jovanović

Engaged Philosophy – the Case of
Aesthetics and the Philosophy of Art

Abstract

In this paper, I address the question of engaged philosophy with an emphasis on aesthetics and the philosophy of art. Referring to some specific problems discussed in these areas – in particular climate change, ecological crisis and immoral art – I demonstrate that philosophy can be engaged in two ways: (i) in its aspiration to question social reality, culture, human experience and the strategies for making sense of and finding value in that experience; (ii) in the aspiration to contribute to the well-being of individuals and society through its contribution to understanding that reality and experience. First, I point to the connection between the philosophical questions and the fundamental intellectual aspirations of human beings as social and cultural beings, but also as autonomous knowers and valuers. Second, I respond to two objections that can be directed against engaged philosophy: (i) one that points to a lack of consensus among philosophical responses (the problem of disagreement), and (ii) one that highlights the irrelevance of philosophical debates to our social practice.

Keywords

engaged philosophy, aesthetics, philosophy of art, disagreement

39

Ovaj rad nastao je na temelju istraživanja koje provodim u sklopu projekta UIP-2020-02-1309 koji financira Hrvatska zaklada za znanost, a koji se odnosi na problem etičke dimenzije umjetnosti. Dio rada o okolišnoj estetici i važnosti ljepote za čovjeka rezultat je istraživanja koje financira Sveučilište Rijeka, projektom broj UNIRI grant no. umjpo-20-2.

Zahvalna sam objema institucijama na financijskoj pomoći za ova istraživanja, kao i kolegama s kojima sam raspravljala o ovim pitanjima, nadasve Rafeu McGregoru. Velika hvala i Ani Maskalan na potpori i ohrabrenju u mom radu, te recenzentima čiji su komentari na prethodnu verziju rada značajno doprinijeli jasnijoj artikulaciji mojih ideja.